

Predestinált, prediszponált – csak nem tudják

Décsy Gyula tanulmánya elé

Az itt következő írást Décsy Gyula nyelvészprofesszor 2007-ben felkérésre készítette az általam és Bakró-Nagy Marianne által szerkesztett, és 2009-ben megjelenő A nyelvészetről – egyes szám, első személyben II. című könyv számára. Décsy Gyula 1925. március 19-én született a Nyitra megyei Negyeden, és 2008. december 30-án váratlanul, vakáció közben hunyt el az Amerikai Egyesült Államokban, a floridai St. Petersburgben. Egyetemi tanulmányait Pozsonyban és Budapesten végezte, doktorátust is Budapesten szerzett. 1956-ban Nyugatra menekült, rövid ausztriai tartózkodás után 1957–1959-ben a göttingai egyetem magyar lektora, 1959-től a hamburgi egyetem tanára, 1969-től ugyanott a Finnugor Szeminárium igazgatója. 1977-től az amerikai Indiana Egyetemen (Bloomington, Ind.) az Urál-altaji, majd mai néven Közép-eurázsiai Tanszék professzora. Décsy gyakran járt Magyarországra és Szlovákiába, sokat tett a magyarok nemzetközi tudományos és kulturális kapcsolatainak fejlesztéséért is. Lanstyák István Décsy Gyulával készített interjúját az Irodalmi Szemlében olvashattuk 1993-ban (36. évf. 5. sz. 53–59. p.).

Kontra Miklós

Valahogy predestinálva voltam, nyelvészeti érdeklődésem úgy húszéves koromig alakult ki. Nem azért, mert így akartam, hanem mert a sors úgy hozta. Küzdelem volt egy idegen nyelvel, aztán több idegen nyelvel.

Szlovák lett az első, a nemezisem, pedig igazán nem én választottam. Az volt az első idegen nyelv, melyet „muszájtam voltam” tanulni, bár soha nem kedveltem. A „muszájtam voltam” érsekújvári dialektizmus: ahogy Kálmán Béla 1940 körül megállapította, afféle „overdoing” (hiperkorrekción, hiperdialektizmus). A falumban, Negyeden, csak úgy mondták: „muszaj vót”. Az irodalmi nyelvben meg: „kötelező”. Korán elvált a kettő egymástól, már gyermekkori tudatomban.

Három és fél éves lehettem, amikor egy felnőtt egy társaságban kiejtette a cseh-szlovák államfő nevét: Masaryk. Öregapám rávágta: *hónap eszik*. A szóvicc már akkor feltűnhetett nekem, bár öreganyám (tizennyolc éves koromban, 1936-ban halt meg) asszony létére is gyakran ismételte, érezhetőleg nagy élvezettel. A nagynak ki-

kiáltott filozófus T. G. Masaryk (1850–1937) nem volt népszerű a szlovákiai magyarok körében. Mint a bécsi parlament cseh nemzetiségű képviselője, 1916-ban átszökött a határon Olaszország felé, s a francia meg az amerikai kormánynál addig mószerolta császárat meg királyát, míg azok mint győztesek 1920-ban megszüntették a Habsburg Monarchiát – a zóna azidáig legprosperálóbb nagy politikai egységét, melynek igazi központja Bécs helyett 1900 körül Budapest kezdett lenni.

Ami fontos a Masaryk-kontextusban: egy szövicc felismerése nyelvészet.

1930 nyarán a szüleim elhatározták, hogy el kell mennem „tót szót tanulni” Zsitvagyarmatra (lásd *Ural-Altäische Jahrbücher*, 1961. 33. sz. 41–51. p.), mely Verebélytől délre szlovák falunak számított. Megtanultam az ottani csehes jellegű nyugati szlovák dialektusban tízig számolni. Meg azt, hogy „tót bozák”, ami gúnynév, s magyarul azt jelenti, hogy ’mezítlábas tót’ (szlovák *bosák*). De megmondták, hogy a fordulatot lehetőleg ne használjam. Vagy öt módos család volt a kis faluban. Mind magyarok (olyan nevekkal, mint Czanic, Javorovszky, Bíró, Mészár, Konczek). Csak a bevándorolt béresek meg a szegények beszéltek szlovákul. Meg a nagygazdák, de azok is csak a béreseikkel. Én az egyik rokon magyar családnál laktam vendégségben. Csak arra emlékszem, hogy minden jó volt: a kaja, az aranyos rokonok (keresztszülők), hancúrozások, biciklizés a közeli *Verebőre* (Verebély helyi magyar kiejtése).

A falumbeli helyi elemi iskolában, ahova 1932-ben íratlak be, 1933 őszétől kezdve kellett szlovákot tanulni. Ez abból állott, hogy kórusban órákon át skandáltuk (rote learning) az elemi fogalmak, főleg a háziállatok neveit (mezőgazdasági régió voltunk): *kôň* ’ló’, *krava* ’tehén’, *teľa* ’borjú’, *žrieba* ’csikó’, *kohút* ’kakas’, *kura* ’tyúk’, *morka* ’pulyka’, *páv* ’páva’, *perlička* ’gyöngytyúk’, *lastovička* ’fecske’, *vrabec* ’veréb’ és *bocian* ’golya’. Az idegen nyelv ilyenforma tanítása vagy tanulása szintén nyelvészet. Igen effektív: a jelentések, a fogalmak (vagy magyar megfelelések és írásképek) tudatosítása nélkül vésődtek fejünkbe. Később megfigyeltem, hogy ha a szlovák szavakat használtuk, mindig az íráskép jutott először eszembe s nem a fogalom maga.

Evert a frász, hogy nem vesznek fel a gimnáziumba Újvárbán, ha nem tanulok meg rendesebben szlovákul.

A gimnáziumba való felvétel előtt Erdélyi Ilona helyi tanítónő (a Komárom megyei Ácsról, tehát Magyarországról való volt) elrendelte, hogy külön magánórákra járjak hozzá, nehogy megbukjak a felvételin (ami az ő szégyene is lett volna). A magyar nyelvtant rekapituláltuk. Néha a tapasztaltabb Lénárt Ilona tanító úrnő is jelen volt a magánórákon; miközben kötött valami pulóverféléjét, ügyelt a válaszaimra. Egyszer kijavította Erdélyi Ilona tanítónőt, hogy az a válasz volt a helyes, amit én adtam, s nem az, amire Erdélyi Ilona javította volt válaszom. Ez igen emelte önbizalmam, pedig azt hiszem, csak ráhibáztam. Valamilyen mellékmondatról volt szó.

Az Erdélyi Ilona tanítónő különóráin ismétlésként átvett anyag egész életemre része maradt nyelvi és nyelvészeti öntudatomnak. Szintaxis volt, teljes egészében, hangtan meg alaktan nem volt benne.

Első előretekintés

Amikor 1963-ban New Yorkban a Columbia Egyetemen Lotz Jánossal vitattuk a generatív/transzformációs grammatika kezdetben oly ígéretesnek tartott tételeit, az

1935-ös falumbéli különórák jutottak eszembe. S az, hogy én 1935-ben lényegében megtanultam már mindazt, amit az új amerikai szintaktikai nyelvészet földrengető felfedezésként világhírűvé tett az 1960-as évek elejétől kezdve. Az állítmány mint fő mondatrész (a magyarban sokszor magában foglalja az alanyt), a tárgy, a jelzős szerkezetek, a sokféle határozó, az appozíció, a mondattani mellérendelés és fölérendelés. S azt is örökre megtanultam, hogy az ige alakítani, az állítmány mondatnani fogalom. Ez mindmáig nem része a *trafó* nyelvtudománynak. A *trafó* gúnyos kifejezés, 1980 körül hallottam Pesten, talán Balczyk Emiltől. Ha egy magyar szakos az én diákkoromban összekeverte az állítmányt az igével, azonnal repült a vizsgán. Ma meg szinte kötelező a két fogalom szinonim használata. Aki ezt nem tudja az amerikai vizsgán, az repül.

A mondattani viszonyokat a generatívok vizuálisan (ágrajzokkal) ábrázolták. Nagy ügy. Így aztán ott, akkor Lotz Jánossal kialakult az a nézetünk Kniezsa egy parafrázisa alapján: ami a generatív nyelvtanban *jó*, *az nem új*, ami benne *új*, *az nem jó*. Sokszor idézte Peter Maher chicagói nyelvész barátom az interneten is. Ez hűen tükrözte Hall, Hockett s más kiemelkedő antitranszformációs amerikai nyelvész álláspontját az 1963 utáni nyelvészvilágban.

Pár héttel a Lotz-vita után megkérdeztem honfitársam, Thomas S. Sebeokot Bloomingtonban ennek az új amerikai nyelvészetnek a jövőjéről, mit világcsodaként kellett ünnepelni a hatvanas évek elején. Tom rövid gondolkodás után kissé lemondóan azt mondta: csinálják még pár évig... aztán vége lesz, mint más hasonló hóbortnak.

Nem lett vége. Máig is kísért. Világméretű proporciókban. 1999-ben felkértek, írjak egy cikket a Wescott-émlékkönyvbe. Wescott – észt felesége volt – alapította meg a módszeres amerikai nyelveredet-kutatást – sokkal eredetibb kezdeményezés, mint a *trafó*. E cikkben megállapítottam, hogy a világ 80 000 hivatásos nyelvésze közül több mint 79 000 generativista/transzformacionalista. Mind befolyásos egyetemi nyelvész, jó fizetéssel, ki nem tűr meg mást, mint generativistát (*trafó*st) maga körül (Vö. Historical Overview. Roger Wescott as Paeleolinguist. *Mother Tongue. Journal of the Association for the Study of Language in Prehistory*, 2000–2001. vol. 6, 31–33. p.).

1935 júniusában kerültem egy közepesen sikerült felvételi vizsga eredményeként az érsekújvári gimnázium magyar tagozatára. A felvételi diktálás során a „tollbamondás”-t *tombamondás*nak írtam, mint soha nem hallott idegen szót, fonetikusán. „Tollbamondás” kifejezés a falusi elemiben nem volt alkalmazásban, de úgy látszik, annál inkább az úri osztály újvári iskoláiban. Bedy Rezső soproni magyar szakos tanárnak volt köszönhető: nem vették hibának a *tombamondás*t. Később úgy véltem, jó fonetikai érzékem nyilvánult meg ebben is.

A matek írásbeli vizsgám se mehetett jól. Így berendeltek szóbelire. Vizsgáztatóm Gánóczy Mihály, a magyar diákok imádott Miska bácsija volt, mint később megtudtam, azelőtt Martinkó volt a neve, s Mécs Lászlónak, a híres felvidéki költőnek volt közeli rokona. Szerette a három német W-t: *Weib*, *Wein und Witz*. A szóbeli vizsga végén Miska bácsi nyilván mentőkérdésként megkérdezte: Hány *ember* van egy esztendőben? Soha nem hallottam előbb ezt a kérdést, de *nyelvészeti*leg gyorsan kapcsoltam, s rávágtam: Három. Miska bácsi erre: Neked *október* is ember? Én: Ja nem, nem, csak szeptember, november és december. No jól van – mondta Miska

bácsi – látom, tudsz számolni. A vizsga sikerült – hála szövecc-felismerési képességemnek.

Így aztán 1935 szeptember elején bekerülhettem az érsekújvári gimnázium magyar tagozatára, az I. A osztályba. Hivatalosan „szlovák” gimnázium volt az, magyar „párhuzamos osztályokkal”, hogy az állami hatóságok kiemeljék az új (gyenge) szlovák tagozat meg nem érdemelt felsőbbrendűségét. A heti öt szlovák nyelvi órán kívül minden magyarul folyt sajtószerű módon, 15 évvel Trianon után. A szlovákok persze heti öt órában nagy erővel kellett tanulni. A harmadik osztálytól a latin is kötelező lett. Egyiket se kedveltem különösebben, de „muzsájtunk vótunk”.

1938. november 2. (az első bécsi döntés) után minden magyar lett Újvárott, a gimnáziumban is. A szlovák és cseh érzelmű tanárok elmentek Csehországba vagy északra, helyükbe magyarországiak jöttek. Köztük volt Kálmán Béla, fiatalon és frissen az Eötvös Collegiumból s a lovas tartalékos honvéd tüzértiszti iskolából. Honvédségi rangja úgy derült ki, hogy Kálmán Béla december 4-én (Szent Borbála, a tűzerek védőszentjének napján) mindig tüzértiszti (hadnagyi) egyenruhában jelent meg óráin, lovaglósizmával a lábán. Talán sarkantyú is volt rajta, de erre nem emlékszem pontosan. Az egyenruha nagyon tetszett a lányoknak. Az iskola koedukált maradt 1938 után is.

Kálmán Béla 1939 és 1943 közt, vagyis négy éven át volt magyartanára a mi osztályunknak (kb. 30 diáknak, azoknak fele szlovák lehetett, de magyarnak vallotta magát az V. A, VI. A, VII. A, VIII. A osztályokban). E négy év alatt, szinte észrevétlenül, többszörösen előadta nekünk Zsirai *Finnugor rokonságunkjának* izgalmasabb részleteit. Fura módon mindenkit érdekelt a nem hivatalos téma. Vogul, osztják, mordvin, cseremisiz szinte része lett a kurrikulumnak. Mire leérettségiztem (1943. június 5-én), azt hiszem, mindent tudtam, ami a Zsirai-könyvben érdekes volt. A finnugor gondolat helyi hatására jellemző: egy túlbuzgó diák egy ünnepi előadásban azt javasolta, telepítsék ki a szlovákokat az Urálba, a vogulokat meg hozzák a helyükbe a Kárpátokba. Történettanárnk erre megjegyezte: elméletileg helyes, de gyakorlatilag utópia.

Engem már a gimnáziumban a történelem jobban érdekelt, mint a nyelvek. Vas Károly (kiugrott kispap, Újváriban nősült), később pécsi főiskolai tanár, tanította hihetetlen lelkesedéssel a magyar történelmet és a latint. Nyelvészet meg történelem együtt: az történeti nyelvészet. Ez az igazi nyelvtudomány, ez az elv örökre paraméterem lett.

Kálmán Béla néhány anyaországi kollegájával igen aktív volt a kisváros Újvár szellemi életében. Köztük volt Vas Károly, Sulán Béla, Szőke Béla, Krammer Jenő (Krammer 1947 után az akkor eléggé elhanyagolt német szak professzora lett a pesti egyetemen). A három Béla (Kálmán, Sulán, Szőke), azt hiszem, 1941-ben meghívatta Kniezsa Istvánt Pestről előadni Újváriba. Az előadás témája Érsekújvár és vidéke magyar–szlovák népesedésének története volt. Kniezsa tárgyilagos volt, ezt a helyi és környékbeli szlovákok is elismerték. Kniezsa szlovák neve mindig jól csengett magyarul. Ott voltam az újvári előadásán, s alig vártam, hogy járhaszak a kurzusaira Pesten.

1939-ben német lett a latin mellett a kötelező idegen nyelv az újvári gimnáziumban. Ugyanakkor olasz, francia és szlovák választható nyelv lett. Én egyedüli magyarként a szlovákokat választottam, a többi diák szlovák származású vagy egyenesen szlovák volt a szlovák részlegben. Legtöbbször olaszra meg franciára mentek, főleg a

városi úri osztály csemetéi. A szlovákosok elve az volt (bevallom, az enyém is), hogy mit kínlódjunk új idegen nyelv tanulásával, melynek az adott milióben semmi haszna. Elég volt a kötelező német meg latin. S úgy látszott, már 1942–1943-ban is, hogy a szláv (cseh, szlovák, orosz) a háború után újra szerephez jut a mi tájainkon. E nyelvek iránti kalkulált érdeklődés talán szintén nyelvészeti megfontolásokra vall.

Döntéseimhez hozzájárult, hogy az újvári gimnáziumban Kovács Endre volt a szlovák nyelv tanára, közismert Sarlós baloldali, ki az ötvenes években Pesten mint történész Kossuth-díjas lett. Ő volt 1939 és 1944 közt a helyi liberális lap, az *Érsek-újvár és Vidéke* szerkesztője. Néhány rövidke cikket közölt is tőlem nagy hagyományú lapjában. Nagyon liberális volt, mondták is a diákok: *Kovács Endre fűtyül a csendre, rendre, kendre*. A magyar titkosszolgálat (helyi vezetője egy Bolyki vagy Bolyky nevű újvári úr volt) megfigyelés alatt tartotta. Egyszer engem is berendelt Bolyki 1941 körül, s kikérdezett, eléggé ügyefogyottan, hogy az Endre nem magyar-ellenes-e az óráin. Jellemző, hogy az Endre előre tudott berendelésemről, s jól kioktatott, mit mondjak a helyi magyar kémfőnököknek. Sok oktatás nem kellett, politika-illag is éreztem, mitől döglök a légy. Ekkor 16 esztendő voltam.

Az érettségít 1943. június 5-én tettem le, majdnem kitüntetéssel. Csak latinból meg magaviseletből volt kettesem.

Némi tétovázás után 1944 elején lettem a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-történelem szakos hallgatója Pesten. Szüleim óhajára egy ideig gépészmérnöki szakon tanultam a Műegyetemen, mit mély kiábrándultsággal már 1943 novemberében otthagytam; technikai okokból vagy fél évet hallgattam a közgazdasági szakon, hol főleg Laky Dezső statisztikai és Huszár Géza matematikai előadásai kötötték le figyelmem. Az ott tanultaknak nagy hasznát vettem 1972–1973-ban Amerikában és Finnországban, hol a *Linguistische Struktur Europas* című – úgyhiszem, úttörő munkám – statisztikai részeit állítottam össze.

Én azonban bölcsészdoktor akartam lenni, így 1944 elején a Pázmány Péter Tudományegyetemre iratkoztam be, ott elvégeztem a Tanárképző Intézet e szakokra előírt tanfolyamait is. Pais, Szabó Dénes, Brisits Frigyes, Zsirai, Horváth János, Alszeghy Zsolt, Alföldi András, Förster Aurél, Kozocsa, Kornis, Szekfű, Domanovszky, Lukinich, Szentpétery, Váczy Péter részben kötelező előadásait látogattam. Atertia Santeri ugyancsak kötelező finn nyelvkurzusain akkortájt vagy ötvenen is lehettünk két félévén át. Zsirai kurzusaihoz áttanulmányoztam Szinnyei *Nyelvhasonlítását* meg Budenz finn nyelvtanát. Nagy hatással volt rám Laziczius *Fonetikája*, s annak főleg a finnugor hangjelölést illető kritikája. Rendszeresen jártam Kniezsa és Úrhegyi Emília óráira is. Ott alakult úgy, hogy elhatároztam, szlavisztikával is fogok intenzíven foglalkozni.

1944–1945-öt hol Pesten (az ostrom kezdetéig), hol a falum környéki tanyavilágban töltöttem ismerősöknél meg rokonoknál. Ott bujkált Kovács Endre is. Egy Honti nevű szerző magyarok számára készült kis nyelvkönyvből tanultunk oroszul, felkészülendő a megszállásra. Bevágunk fejből a Tatjana levelét Puskintól. Még ma is tudom. Nagy hasznát vettem orosz nyelvtudásomnak, mikor az oroszok 1945 április elején bevonultak falumba.

A helyi kálvinista pap, Kiss Gyula (Dunamocson született), ki Skóciában fejezte be a teológiát, mint sok más felvidéki társa, jól tudott angolul. (Szlovákiai kálvinista teológusoknak meg volt tiltva 1920 után, hogy Magyarországon tanuljanak, így egy egyezmény alapján Skóciában végezték el a teológiát.) Kiss Gyula lelkipásztor

úr a front közelében eltöltött pár hónapban elkezdett intenzívebben angolra tanítani. E nyelvtől aztán soha nem szabadultam meg. Ugyanakkor bevágtam unalmamban Somorjai Ferenc népszerű francia nyelvkönyvének szókincsét.

1945 májusában már újra Pesten voltam. Elvégeztem a rövid tavaszi szemesztert (május–június), s két szemeszterét az 1945–1946-os tanévnek. A Pál utcában laktam, albérletben, egy idősebb francia szakos tanárnő négyszobás, szép nagy lakásának egyik különálló szobájában. Külön lakosztálya volt ott Kovács Endrének és egy felvidéki matematikusnak is, ki a Kultuszminisztériumban dolgozott. Hármunkat úgy hívtak, hogy a Pál utcai fiúk. Én havi fél kiló kristálycukrot fizettem bérként, mi oly sok volt, hogy a nemes szívű tanárnő (Maróka volt a keresztnéve) folyton mondta, hogy túl sokat fizetek. Endréék millpengőkben törlesztettek.

A tökéletes s vonzó egyetemista élet, a diákélet örömei, kellemes partik (mindig szerdán este Maróka tanárnő lakosztályán), a felszabadultság érzése – sok mindennél kárpótolt. Még a szégyentelen orosz garázdálkodásokért is, minek keretében egy szép nagy bőrtáskát loptak el tőlem, benne két nagy magyar–szlovák szótárral. Azóta is hiányolom.

Tanulgattam, vizsgáztattam, néha haza-hazalátogattam cukor- valutáért (Szlovákiában nem volt hiány cukorban, az UNRRA szállította, s a magyarok is kaptak belőle). Legtöbbször Szobnál keltünk diáksorstársaimmal át a határon, mindig engedély nélkül, természetesen. Egyszer szökés közben a kegyetlen magyar határőrök utánam lőttek, s Isten csodája, hogy nem találtak el. Bevittek Vácra a katonai parancsnokságra, hol egy nagyon barátságos kémelhárító magyar tiszt azonnal elengedett. Csak azt kérte, hogy többet ne kíséreljem meg a határt engedély nélkül átlépni. Engedély meg útlevel 1946-ban? Ugyan kérem. Később megtudtam, hogy a századvégi híres magyar általános nyelvész, Antal László papája volt a szobi állomásfőnök akkor. Antal László maga akkor még tizenéves helyi középiskolás lehetett. *Genius loci*.

1946 nyarán hazaköltöztem Pestről a szüleimhez, „Szlovákiába”. Állandó nyagatásnak voltak kitéve az új szlovák közigazgatási szervek részéről, melyek képviselői északról frissen beköltözött fiatal harcos szlovákok voltak. Legtöbbször partizánnak mondták magukat, a valóságban azonban tisoisták (szlovák nacionalisták az 1939 és 1945 közti évekből) voltak. Nem voltak sokan, vezetőik (jegyző, bíró) mind tudtak magyarul, de tüntetőleg csak szlovákul kommunikáltak. Igyekeztem szlovák nyelvtudásommal segíteni szüleimnek és rokonaimnak a hivatali diszkriminációs döntések elleni védekezésben. Sok szlovák nyelvű beadványt írtam a hatóságokhoz, legtöbbször eredmény nélkül. Ekkor láttam, hogy a bürokratákkal nem lehet bírni, s hogy a hatósági főnökek meg „rendőrnek mindig igaza van” („kniezszaizmus”). Azt hiszem, akkor lettem örökre kveruláns. Mentségemre: soha nem apró ügyekben.

1946 őszén elhatároztam, hogy megpróbálok beiratkozni bölcsésznek magyar–szlovák–történelem szakra a pozsonyi egyetemre. Magyarokat hivatalosan nem vettek fel akkor szlovákiai vagy csehországi egyetemekre. A legtöbb felvidéki magyar diák úgy oldotta meg a problémát, hogy szlovák nemzetiségűnek írta be magát. Én a felvételi kérvényembe magyar nemzetiségűnek írtam be magam. Kíváncsi voltam a hatásra. Sokáig tologatták aktáim, végül egyszer a bölcsészdedkán előszobájában felfedeztem egy régi újvári havert, ki akkor hirtelen szlovákként szerepelt, és gondtalanul élt-tanult az egyetemen. Ismerte a dékáni titkárt, ki szintén újvári volt s a dékáni ajtó bejáratánál ült az íróasztala mellett. Valamit tárgyalt a két szlovák-magyar.

Aztán a dékáni titkár felelt, szó nélkül kikapta az irataimat kezemből, berohant a dékánhoz, s két perc múlva hozta ki a papírokat aláírva.

Perfeckij nevű régi arisztokrata orosz emigráns volt a dékán, egyébként történész. Ludovít Novák, a csehellenes, magyarbarát szlovák strukturalista nyelvész gyűjtötte be az orosz emigráns tudósokat 1939 és 1944 közt a pozsonyi szlovák egyetemre. Ezek aztán kooperáltak a szovjetoroszokkal 1945 után. Közéjük tartozott a híres nyelvész Isacsenko is, kívül később összeismerkedtem.

Második előretekintés

Fura oroszos kiejtése volt Perfeckijnek. Órái előtt nagy hahota kíséretében utánozta egy jókedvű szlovák diák. Abból is kitűnt, hogy a szlovák irodalmi nyelv ejtésbázisa magyaros: eltért az affektálnak tűnő beszélt csehtől s még inkább az oroszától. R. F. Feldstein bloomingtoni szlavista (ruszista) kollégám (litván származású) 1990 körül utazgatott amerikai vendégként a Szovjetunióban. Elment Kárpátaljára is, s a megfigyelése az volt, hogy az ottani ukrán (ruszin) nyelvjárások beszélői folyamatos beszédben mind erősen magyaros hangléjtési formákat alkalmaztak.

Először azt hittem, én voltam 1946-ban az egyetlen hivatalosan magyar nemzetiségű diákja a pozsonyi egyetemnek, hála az újvári haverságnak. Kiderült azonban, hogy „Maďarský seminár” néven működik egy nagy múltú magyar intézet a pozsonyi egyetemen. Bujnák Pál nevű „(cseh)szlovák-magyar” finnugrista vezette az 1930-as években, kit a nagyon okos és számító csehszlovák (prágai) nyelvészeti „establishment” már a húszas években Helsinkibe küldött tanulni, csakhogy ne magyar kézbe kerüljön a finnugor–magyar szak irányítása Pozsonyban. A diákvezetője Lipcsey Gyula volt. A fiatalon elhunyt Bujnák után helyettes tanárként Bakos János (Ján Bakoš) turkológus tartott előadásokat a magyar nyelvtörténet kérdésköréből. Simonyi német nyelvű könyvét adta elő szlovákul. Magyarul egy Jančovič (Jancsovics) nevű középiskolai tanár tartott irodalomtörténeti szemináriumot. 1918 előtt valahol Aradon vagy Temesváron volt gimnáziumi tanár, s utána mint szlovák származású áttelepült Pozsonyba. Szemináriumában én „Tömegjelenetek Eötvös regényeiben” címmel tartottam beszámolót magyarul. Nagyon megdicsért, a szöveg talán még megvan régi papírjaim közt Amerikában.

Volt vagy 15-20 magyar szakos diák, a legtöbben bejárók Csallóközből. Így volt magyar diákközet Pozsonyban 1945 után. Én a híres, történeti nevezetességű Ventur utcában laktam magyaroknál albérletben; a szomszéd épületben volt az Egyetemi Könyvtár, a régi pozsonyi diéta épületében. A magyarok csendesek voltak, halkán beszéltek anyanyelvükön. De majd minden családban volt egy „token-szlovák”, ki valahol jó állásban dolgozott, s patronálta az otthon visszahúzódva élő öregeket vagy gyerekeket.

Az egyetemen látogattam Ján Stanislav óegyházi szláv előadásait, Daniel Rapant, Branislav Varsík szlovák történelmi óráit, Štefan Peciar meg Jozef Štolc kurzusait. Rapant asszisztense, Peter Ratkoš valahogy felfedezte bennem a diáktömeg egyetlen olyan magyarját, ki Pesten is tanult, s megkért, segítsék neki valami középkori magyar vonatkozású szöveg szlovákra fordításában. Később vele (Ratkošsal) és Ján Tibenský nevű kollégájával Pesten jó barátságba kerültem, mikor ők csehszlovák állami ösztöndíjjal Rapant javaslatára majd egy évig Pesten tartózkodtak (1948–

1949, ha jól emlékszem), főleg azért, hogy magyarul tanuljanak. Összehoztam őket Kniezsával, *roppantul* („rapantul”) élvezték egymás társaságát, szlovákul társalognak. Ugyancsak társaságomban találkoztak évfolyamtársammal, Arató Endrével, ki magyar szempontból foglalkozott nemzetiségtörténeti kérdésekkel. Elvittem őket Lukinich Imréhez is, ki 1920 előtt Pozsonyban volt az akkor még magyar egyetemen tanár. A két fiatal szlovák meg a régi magyar úr, úgy éreztem, nemigen értették meg egymást.

Pozsonyi estéim legtöbbször a régi magyar színházban töltöttem, hol a Szlovák Opera előadásait néztem rendszeresen (a repertoár nem volt változatos: *Carmen*, *Rigoletto* egy éven át). A hétvégekre meg leutaztam falumba, szüleim házába, hol főleg politika érdekelte az embereket. Latolgatták, ki kerül az áttelepítési listára. Rövidesen kiderült, hogy mi rajta vagyunk.

A pozsonyi Egyetemi Könyvtárban 1947–1948-ban többször találkoztam (Rachel) Rezsővel, ki nagy magyar volt, jó állásban az Egyetemi Könyvtárban, mivel fiatalabban a szlovák kommunista kultuszminiszter, Laco Novomeský jó barátja volt. Szaltnai támogatásával írtam egy folyamodványt, hogy szüntessék meg a rendelkezéseket, melyek alapján a magyar nemzetiségű diákokat nem veszik fel a pozsonyi egyetemre. A szlovák nyelvű irat elment sok fontos intézménynek és személyiségnek, köztük volt Beneš köztársasági elnök, Laco Novomeský szlovák országos kultúrfőnök (povereník), püspökök, pártelnökök, diákszövetségi vezetők. Az eredeti irat Szaltnai javításával megvan irattáramban. Lipcsey kivételével a Mađarský seminár minden diákja aláírta. Csak a jobboldali diákszövetség válaszolt rá a faliújságon, hogy a magyar nemzetiségű diákok menjenek be hivatali helyiségükbe. Erre már nem kerülhetett sor...

1947 szeptemberében indult el aztán velünk és ingóságainkkal (lovak, cséplőgépek, bútor) a nyolc marhavagonból álló szerelvény Magyarország felé. Újpesten állt meg a vonat, nem volt világos, hova irányítanak: az Alföldre (Tótkomlós) vagy a Dunántúlra. Egy újvári diáktársam volt az irányító tisztviselő, mit ott s akkor fedeztem fel. Segített: a Dunántúlra, Szekszárd mellé irányította nyolc vagonunkat.

Én kiszálltam Újpesten egy bőrönddel, szüleimet és két fiatalabb testvéremet vitte a külön szerelvény Szekszárd felé. A bőrönddel villamoson bementem a Kossuth Kollégiumba, Lendvai u. 5. alá, hol Luzsicza Lajos újvári barátom (később a Múcsarnok igazgatója) jóvoltából mint „áttelepített” szobát kaptam. Később Kovács Endre – ki közben megnősült – lett a Kossuth Kollégium igazgatója. Akkortájt született kisfia később országos hírvé fényképész lett, s egy ideig Svájcban élt.

1947 szeptemberétől két éven át jó körülmények közt tanultam, vizsgáztam, s millió jóindulatot tapasztaltam Pesten. Sok kitűnő magyar, finnugor és történelem szakos hallgató volt akkor Pesten (Kázmér Miklós, Sal Éva, Abaffy Erzsébet, Faludy Ágnes, Hanák Péter, Spira György). A történelem szak folytatásától egyebek közt egy negatív esemény tartott vissza. Előadást tartottam Domanovszky szemináriumában egy középkori közjogi kérdésről. Domanovszky nagyon megdicsért. Az ugyancsak Domanovszkynál tanuló Hanák Péter felfedezni vélt bennem valami tehetséget. Nem tudtam, hogy ő volt a kommunista párt megbízottja a diákok közt. Felszólított, hogy menjek el egy „haladó” diákpártgyűlésre. Nem mentem el. Világos lett előttem, hogy a történet- és nyelvtudomány (akkortájt kezdődött a marxista terror) ideológiailag ellenőrzött szak lesz. Igaz, a marizmus mint nyelvtudományi ideológiai

irányzat Magyarországon akkor bontogatta a szárnyait, s többen igyekeztek értelmet belemagyarázni jól szervezett gyűléseken. Elmentem rájuk, de nem láttam értelmét.

A pártirányzat a Sztálin-cikkek megjelenése után aztán végleg megbukott Magyarországon. Zsirai jelentette be a Sztálin-cikkek megjelenését 1952-ben egy gyűlésen a Múzeum körüli épületben. Úgy magyarázta, hogy azok visszatérést jelentenek a hagyományos magyar nyelvtudomány módszeréhez. Bátran kritizálta a közben agresszívvá lett magyar marxistákat. *Nomen est omen*.

Az orosz kapcsolatok pozitív értékelése következtében a szlavisztikában ideológiai liberalizmus volt észrevehető. Ahhoz, hogy az abban uralkodó egyetemi elit érvényesüljön, nem kellett se párttagnak, se marxistának lenni. S ott volt ragyogó egyéniségével Kniezsa István, kinek óráit már korábban látogattam. A Kossuth Kollegiumban, frissen megérkezésem után, kivettem egy kéziratot a bőröndömből. Rapant egy akkor megjelent könyvének volt a recenziója; utolsó szlovákiai napjaimban írtam pár nap alatt, kint a szőlőskertben levő egyszobás „csárdában” (szőlőskerti őrbódé); szólót privát jellegű mezőgazdasági újításként apám telepített a falumban még az 1930-as évek elején. Kniezsa magával vitte a kéziratot, hazafelé menet az 5-ös buszban olvasta el; el volt ragadtatva tőle, s sietve leadta Berlász Jenőnél (a Magyar Történelmi Társulat akkori egyik vezetőjénél), ki azon nyomban közzétette, egy szó változtatás nélkül, a *Századok* 1947-es kötetében. Rapant magyarellenes kitalált terminusról, az „illegális magyarosítás”-ról szedtem le a keresztvizet.

Ezzel búcsút mondtam a történettudományi aspirációimnak. Nyelvtudomány lett végleg a főszakom, magyar, finnugor és szláv szekcióval. Szlavisztikai tudományokat kevesen műveltek akkor Magyarországon, szláv nyelvek vagy a szlavisztika ismerete ritkaságszámba ment, s jó elhelyezkedési lehetőségekkel kecsegtettek.

Disszertációm (*A szlovák társadalmi és nemzeti fejlődés fő irányai*) Kniezsa vezetése alatt készült, 1948. október 15-én védtem meg. A szociolingvisztikának volt ez egy korai hajtása, esetlen címmel akkor, de sok újat hozott a témához elvben és anyagban egyaránt. Anyagát főleg Pozsonyban és Turócszentmártonban – a hírhedt Matica slovenská gyűjteményeiben – szedtem össze még 1947 nyarán. Sok olyan adat van benne, mit a későbbi marxista vagy ál-posztmarxista történettudományi értekezések figyelmen kívül hagynak. Kézirata talán megvan az Eötvös Loránd Tudományegyetem archívumában, publikálatlanul és avultan. Alaptézisei azonban, melyek elvből mind a szocializmus kora *előtti* nézeteket képviselnek, úgy gondolom, ma is helytállóak. A magyar történettudomány számos 1945 utáni 180 meg 360 fokok fordulatai után is, mely mindig ideológiákat s nem igaz ismereteket szolgált. Elteltben a kor magyar nyelvtudományának klasszikusaival (Pais, Zsirai, Bárczi, Kniezsa, Ligeti, Németh Gyula, Lakó, Hadrovics, Gáldi, Kálmán és társaik s tanítványaik).

Az áttelepítés maradt örökre életem és tudományos érdeklődésem egyik meghatározó tényezője. Erről több helyen különböző műfajokban írtam:

Áttelepítettek. Megjelent a *Válasz* 9. évfolyamának (1949) 40–51. lapjain. Lektorálta Sárközi Györgyné, Illyés Gyula és Bibó István. [Álnév: Tószády József] Reprint kis változtatásokkal, ugyancsak Tószády József álnév alatt: *Forkas*, 2002. nyári szám, 6–10. p. (A *Forkas* egy helyi lap volt Farkasdon, a vágsellyei járásban, kb. 2000 és 2002 között. Restár János mérnök és vállalkozó szerkesztette, 2003-ban vagy 2004-ben megszűnt.)

Költözik a sírkő. Megjelent a *Szivárvány* 4. évfolyam 12. számában (1984. január), az 51–58. lapon [Takách József álnéven].

***

Ami 1947 után történt, sok helyen le van írva, legfőbbképpen:

Gyula Décsy Bibliography 1947–1995. Compiled by Ádám T. Szabó. Bloomington (Ind.), Eurolingua, 1995. Különösen 131. skk. és ugyanitt Szabó T. Ádám írása (138–143. p.).

Décsy Gyula beszéde, melyet az Eötvös Loránd Tudományegyetemen mondott el díszdoktorrá avatásakor, 1998. május 9-én. Megjelent: *ELTE Tájékoztató*, 1997/1998. március–június, 50–57. p.